

МІСЦЕ І РОЛЬ СУСПІЛЬНИХ БЛАГ В ЕКОНОМІЦІ УКРАЇНИ ХХІ СТОЛІТТЯ

Починаючи від середини ХХ століття проблематика суспільних благ все більшою мірою стає центральною темою світової економічної думки. У цьому зв'язку достатньо вказати на таке видатне ім'я як Джеймс Б'юкенен, праці якого стали фундаментальним доробком у цій галузі економічної теорії (Buchanan 1968).

Суспільні блага - це така продукція (товари та послуги), створення і постачання якої у суспільному виробництві не диригується за висловом Адама Сміта невидимою рукою вільного конкурентного ринку. Термін «благо», так само як і термін «товар», обидва походять від автентичного терміну «good», що за своїм базовим змістом означає «щось хороше, корисне».

Отже, суспільні блага за своєю природою є неринковими і відмінними від приватних, ринкових благ. Відмінність ця полягає у тому, що суспільні блага повністю або частково позбавлені двох визначальних рис або особливостей, притаманних приватним ринковим благам. Власне, міра наявності у продукції цих особливостей і дозволяє класифікувати продукцію на приватну ринкову чи суспільну неринкову. Ці визначальні риси такі (Congleton 2002): змагальність (rivalry) та виключність (excludability).

Критерій змагальності характеризує продукцію з точки зору потенційного споживача або покупця. Наявність у певної продукції риси змагальності означає, що потенційні споживачі змагаються між собою за право володіння цією продукцією. Багато з українців ще пам'ятають шалені черги за так званим дефіцитом. Те саме можна сказати про штовханину серед пасажирів у намаганні увійти у переповнені вагони громадського транспорту у години пік. Сильно виражена риса змагальності робить відповідне благо (товар чи послугу) за своєю економічною сутністю приватним і ринковим. Прикладом благ, змагальність за володіння якими у здоровому ринковому середовищі не є характерною, можуть слугувати автошляхи і тротуари, мости, швидка допомога, базова освіта, національна безпека, громадське телебачення та багато інших. У декларативно соціальному соціалістичному Радянському Союзі дефіцит практично всіх суспільних благ за проголошеної відсутності ринку проявлявся в тому, що вони підпільно ставали приватними і формували тим самим базу тотальної корупції.

Критерій виключності характеризує продукцію з точки зору її продавця (виробника або постачальника). Наявність у тієї чи тієї продукції риси виключності означає, що продавець може бути впевнений, що саме той споживач, хто придбає цю продукцію, буде її споживати. Іншими словами, продавець має

бути гарантований у праві власності покупця на куплену ним продукцію. Відсутність у потенційного покупця права власності на продукцію, яку він планує придбати, позбавляє покупця сенсу здійснювати економічну транзакцію, тобто надавати продавцеві грошовий еквівалент вартості за отриману продукцію. Цілком логічно, навіщо покупець буде віддавати свої власні гроші за покупку, якщо тільки-но він її придбає, її примусом у нього буде відібрано. За відсутності у продукції риси виключності виробник не буде мати покупців і, відповідно, не може сподіватися на прибуток від своєї виробничої діяльності. Як наслідок - виробництво такої продукції (за умов відсутності позаекономічного примусу до рабської праці) припиняється. Таким чином, забезпечення права власності є запорукою зростання виробництва і матеріального добробуту суспільства. Натомість, відсутність так званої буржуазної власності у Радянському Союзі мала наслідком занепад виробництва цивільної продукції і матеріальне зубожіння суспільства.

Для переобтяженої ідеологічними догмами командно-розподільчої системи господарювання в Україні за часів СРСР було властиве офіційне відкидання принципів вільного конкурентного ринку. Власне, абсолютно коректним було наукове вживання терміну «народне господарство» замість терміну «економіка», чим підкреслювалась принципова відмінність народного господарства від економіки, точніше - засаднича протилежність народного господарства вільному конкурентному ринку. За офіційно декларованої відсутності ринку виробництво і розподіл всієї продукції здійснювались державою (точніше - урядовцями від імені держави) на принципах командно-розподільчої вертикалі. За вдало і своєчасно виконані команди начальства виконавці отримували премії, пайки, пільги, інші блага. Участь у системі владної вертикалі давала змогу користуватися суспільними благами, а саме відомчими санаторіями, відомчими лікарнями, квартирами, службовими автомобілями тощо. Відповідно, місце і роль суспільної сфери, культури, освіти, науки розумілись як обслуговуючі. Так, офіційна назва галузі досліджень і розробок була (і лишається) «Наука і наукове обслуговування».

Стосовно ринкових за природою приватних благ соціалістичний (суспільний) спосіб їхнього виробництва мав наслідком недостатнє виробництво товарів та послуг, що користувались попитом, надмірне виробництво того, що попитом не користувалось, і в обох випадках - низьку якість і невідповідні споживчі властивості того, що вироблялось. Щодо суспільних за своєю природою благ, то ситуація була ще гіршою, оскільки увага урядових функціонерів і, що важливо - сюди залучались національні ресурси, була зосереджена на керуванні виробництвом ринкової по суті продукції, а точніше - на ручному управлінні тим, що за умов вільного конкурентного ринку досягається природним шляхом завдяки «невидимій руці» ринку. Забезпечення ж суспільства суспільними благами, що з точки зору економічної теорії є єдино виправданим аргументом на

користь існування уряду, здійснювалось за залишковим принципом.

Загальним наслідком неекономічного способу організації суспільного виробництва було те, що у соціалістичній за назвою країні де, за проголошеним гаслом робилося все для людини і на благо людини, суспільні блага були в жалюгідному стані. Це гнітючий спадок від соціалістичного минулого незалежній Україні, яка намагається трансформуватися на своєму шляху до цивілізованих європейських країн. Імперативом на цьому шляху є подолання урядовими менеджерами економічної (саме економічної, а не господарської) неграмотності. Наслідком цього має бути усвідомлення місця і ролі уряду в суспільному виробництві, невтручання уряду у виробництво приватних ринкових товарів та послуг, а зосередження натомість на організації виробництва неринкових суспільних благ шляхом ринкового (конкурсного) розподілу бюджетних коштів. Закономірним результатом цього стане розвиток виробництва як приватної ринкової продукції, а значить - матеріальний добробут суспільства, так і суспільних благ, а значить - розквіт інфраструктури, соціальної сфери, піднесення культури і відродження нації.

Література:

1. Buchanan J.M. (1968) *The Demand and Supply of Public Goods* Chicago: Rand McNally.
2. Congleton R.D. (2002) *Generality and the Efficiency of Government Decision Making*. [rdc1 .net/forthcoming/Generlty.pdf](http://rdc1.net/forthcoming/Generlty.pdf) (June 2007).